

УДК 378.091:378.4(477)

Ольга Гуменюк, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри стоматології дитячого віку, проректор Львівського медичного інституту
Василь Гуменюк, кандидат педагогічних наук, асистент,
завідувач кафедри медицини катастроф і військової медицини
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовано основні зміни в організації освітнього процесу у медичних університетах України, вони відбувалися під впливом євроінтеграційних змін і полягали у стандартизації змісту освіти, навчальних планів, реорганізації навчального процесу та систем оцінювання. Узагальнено, що спрямованість реформи медичної освіти визначається необхідністю подальшої її стандартизації, відповідно до світових зразків, узгодження документів про освіту та змісту навчання на освітніх рівнях, насамперед додипломному, забезпечення умов для мобільності студентів.

Ключові слова: вища медична освіта, освітній процес, євроінтеграція в освіті, реформа медичної освіти.
Табл. 3. Літ. 7.

Ольга Гуменюк, кандидат педагогических наук, доцент кафедры стоматологии детского возраста,
проректор Львовского медицинского института
Василий Гуменюк, кандидат педагогических наук, ассистент,
заведующий кафедрой медицины катастроф и военной медицины
Львовского национального медицинского университета имени Данила Галицкого

ОСОБЕННОСТИ И НАПРАВЛЕННОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В МЕДИЦИНСКИХ УНИВЕРСИТЕТАХ УКРАИНЫ

В статье охарактеризованы основные изменения в организации образовательного процесса в медицинских университетах Украины, они происходили под влиянием евроинтеграционных изменений и заключались в стандартизации содержания образования, учебных планов, реорганизации учебного процесса и систем оценивания. Обобщено, что направленность реформы медицинского образования определяется необходимостью дальнейшей его стандартизации в соответствии с мировыми образцами, согласованием документов об образовании и содержания обучения на образовательных уровнях, прежде всего додипломном, обеспечение условий для мобильности студентов.

Ключевые слова: высшее медицинское образование, образовательный процесс, евроинтеграция в образовании, реформа медицинского образования.

Olha Humenyuk, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Children Dentistry Department,
Vice-rector of the Lviv Medical Institute
Vasyl Humenyuk, Ph.D.(Pedagogy), Assistant of the Medicine of Disasters and
Military Medicine Department Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

THE FEATURES AND ORIENTATION OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN THE MEDICAL UNIVERSITIES OF UKRAINE

The article characterizes the main changes concerning the organization of the educational process at the medical universities of Ukraine, that have happened under the influence of European integrating changes and consisted in the standardization of the content of education, reorganization of the educational plans, of the studying process and the systems of evaluation. The author generalizes, that the direction of reformation of the medical education is defined by the necessity of the following standardization according to the world examples, to the correlation of documents concerning the education and content of study on the educational levels, first of all, on the undergraduate level, providing the conditions for students' mobility.

Keywords: the high medical education, an educational process, an European integration in the education, the reformation of medical education.

Постановка проблеми. Характерні особливості організації освітнього процесу у вищих медичних навчальних закладах (далі ВМНЗ) України визначаються традиційно складеними умовами їх діяльності та спрямованістю освітньої політики суб'єктів – організаторів освітніх систем. Низка цих особливостей є нетиповими для сучасного

високорейтингового університету. До тих, що важливі для висвітлення вказаної теми, відносяться наступні:

- темпи реорганізації обумовлюються ініціативами двох управлінських центрів, оскільки від періоду УРСР зберігається подвійне підпорядкування закладів медичної освіти Міністерству науки і освіти та Міністерству охорони здоров'я, що тривалий час суттєво впливало на їх автономність;

- медичні заклади освіти зберігають єдині для усієї країни стандарти професійної підготовки майбутніх лікарів та провізорів, але не через опосередкований вплив і моніторинг професійних асоціацій і спілок, як у низці розвинених країн світу, а шляхом уніфікації навчальних планів. Так, станом на 1996 рік кількість годин, виділених на вивчення дисциплін з вибіркової компоненти навчального плану спеціальності "Лікувальна справа", складала 324 із загальної кількості 14906 годин. У навчальному плані 2015 року відбулося несуттєве збільшення до 435 годин із 11120. Типові навчальні програми, розроблені робочими групами, затверджує Міністерство охорони здоров'я (далі МОЗ);

- відповідно до вище сказаного, в українських студентів, які здобувають вищу освіту відповідно до єдиних стандартів є, порівняно зі студентами немедичних спеціальностей, потенційно сприятливі умови для внутрішньої мобільності. Сприятливим для цього є також єдина для всіх медичних університетів процедура поточного й підсумкового оцінювання з використанням поточного балу заняття, який не є накопичувальним, а конвертується у середнє арифметичне значення, модульних контролів та 200-бальної шкали;

- у СРСР медичні факультети класичних університетів (типова для європейської території практика) були виведені з їх структури і згодом реформовані у медичні інститути, що призвело до низки наслідків, серед яких втрата класичних академічних традицій зв'язку викладання навчання із науковим дослідженням, зокрема відсутність дипломних і курсових робіт у майбутніх медиків;

- у цей же період класичні університети втратили свої клініки та лікарні, що перейшли в управління МОЗ, що також є нетиповим для рейтингових медичних університетів. Це зменшило можливість з ініціативи університету розширювати практичну підготовку студентів. Такий стан справ невідгідно відрізняє медичну освіту в Україні від європейської та північно-американської, особливо на рівні викладання клінічних дисциплін, первинної спеціалізації, спеціалізації;

- курсово-предметна система підготовки в українських медичних університетах, на відміну від інтегрованої та проблемно-орієнтованої на Заході, додатково ускладнює реалізацію європейських стандартів медичної освіти та зовнішню академічну мобільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З науковців, що вивчали функціонування вищих медичних закладів освіти та розвиток стандартів і практики організації медичної освіти в Україні і за кордоном, окреслені проблеми розглянуто у працях Я. Цехмістера, Б. Криштопи, Л. Ковальчука; колективній монографії за редакцією І. Булах, де проаналізовано особливості реформування вищої медичної освіти в Україні, зокрема організацію зовнішньої системи оцінювання якості. Особливості реформування системи оцінювання якості знань студентів вищих медичних навчальних закладів аналізували І. Булах, О. Волосовець, М. Мруга; підготовку майбутніх медиків, запровадження кредитно-модульної технології М. Гжегоцький, О. Волосовець, В. Вороненко, Б. Зіменковський, Ю. П'ятницький.

Достатньо обширно питання реформування вищої медичної освіти розглянуто на конференціях "Шляхи удосконалення навчального процесу і необхідність впровадження нових підходів у роботі кафедр медичного університету в сучасних умовах" (Вінниця, 2014); "Проблеми та перспективи вищої медичної школи у розробці та реалізації національної стратегії побудови нової системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2025 рр." (Вінниця, 2015).

Мета статті. Проаналізувати основні зміни в організації освітнього процесу у медичних університетах України під впливом євроінтеграційних процесів, охарактеризувати їх особливості та спрямованість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливі зміни в організації освітнього процесу для основних медичних спеціальностей було внесено новими навчальними планами (Наказ МОЗ № 70 від 03.04.1996 р.). Відповідно до нього студенти спеціальностей "Лікувальна справа", "Педіатрія" та "Медико-профілактична справа" навчалися за одним планом 5 років. Шостий курс для всіх них – це первинна профілізація, в 11 семестрі продовжується викладання загальнолікарської підготовки, а в 12 – вивчення профілюючих дисциплін, зміни планів спеціальностей "Стоматологія" і "Фармація" стосувалися суттєвої корекції змісту і переліку гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, структурування предметно-курсної підготовки.

Важливим кроком стала діяльність МОЗ

**ОСОБЛИВОСТІ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
У МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ**

України з узгодження медичної освіти із міжнародною термінологією, спрямована на стандартизацію документів про освіту. У першу чергу це стосувалося наближення назв навчальних дисциплін до європейських; по-друге, впровадження як вибіркових дисциплін, які лише частково компенсували варіативну специфіку європейських навчальних програм, наприклад, ергономіка; громадське здоров'я, соціальна медицина, домедична допомога. Відповідно до європейських та світових стандартів було проведено зміни назв професійних дисциплін. Зокрема, були перейменовані патологічна анатомія на патоморфологію, патологічна фізіологія – патофізіологію; внутрішні хвороби – внутрішню медицину.

Наступний етап важливих змін у змісті викладання почався у 2009 році. Профільні міністерства за участі провідних університетів розробили і затвердили нові навчальні плани на всі спеціальності. Нові навчальні плани включали два етапи підготовки лікаря: доклінічний I – II-III курс (залежно від спеціальності); клінічний (III-IV – V-VI курси). Тижневе навантаження зменшилося і складало 36 год. на всіх спеціальностях. Вченим радам університетів рекомендовано здійснювати організацію освітнього процесу у стандарті доклінічна підготовка (I-III курси) за “стрічковим” (стабільний розклад протягом всього семестру), блочно-модульним або змішаним принципом. Клінічну підготовку здійснювати за модульно-цикловим принципом, шляхом ротації модулів. Як видно із Табл. 1. розподіл навчального навантаження за спеціальностями будується за чотирма циклами підготовки, з них практична підготовка найменше представлена у спеціальності “Лікувальна справа”, співвідношення обов’язкового та вибіркового

компоненту показує беззаперечну перевагу інваріантної складової змісту підготовки [3; 4; 5].

У перелік обов’язкових дисциплін введено новий курс Екстрена та невідкладна медична допомога, замість загального курсу “Правознавство” – нову дисципліну “Медичне правознавство”. Збільшено кількість годин на викладання іноземної мови, до 180 год. відведених на вивчення курсу “Іноземна мова” додано додатковий курс “Іноземна мова за професійним спрямуванням” – 240 год. Структурно змінено зміст навчальних дисциплін, а саме його було структуровано у модулі, відповідно до яких введено нову форму діагностики – модульні контролю. Внесені зміни щодо організації практик, зокрема уточнено, що практична підготовка здійснюється у формі виробничої практики (II – III курси) та професійно-клінічної практики (IV – VI). Традиційно більшість практик проводилися у літній період, відповідно до нових планів навчальний заклад мав можливість вибору. Проводити практику упродовж семестру, наприклад 1 день в тиждень, або кілька годин в день, або залишити її в літньому періоді.

Суттєві зміни було внесено у систему оцінювання. З 2005 року для спеціальності “Лікувальна справа”, з 2010 – для “Фармації” і “Стоматології”, вводиться кредитно-модульна система. На “Фармації” в 1 кредит входять 36 годин, “Лікувальна справа” і “Стоматологія” – 30 годин. Введена 200-бальна шкала оцінювання, у якій 120 балів складає семестрова оцінка, 80-підсумковий модульний контроль. Зміст, структурований у модулі, закінчується підсумковим модульним контролем, підсумкова оцінка з дисципліни визначається як середня арифметична модулів. Відтоді у графіку навчального процесу медичних університетів немає екзаменаційних сесій.

Таблиця 1.

**Розподіл навчального навантаження основних спеціальностей медичного університету,
2010 р. [3; 4; 5]**

Назва циклів підготовки	Лікувальна справа 7.110101	Стоматологія 7.110106	Фармація 7.110201
<i>Обов’язковий компонент</i>			
Гуманітарна та соціально-економічна	765	705	828
Природничо-наукова підготовка	2550	1980	3456
Професійна підготовка	7200	6075	4518
Практична підготовка (виробнича практика)	360	930	1188
<i>Вибірковий компонент</i>			
Курси за вибором (курси та спеціалізація за вибором – фармація)	285	240	540

**ОСОБЛИВОСТІ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
У МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ**

Черговий етап змін пройшов у 2015 році. Відповідно до листа МОЗ України від 24.03.2015 року № 08.01-47/7130 [1] та вимог Закону України “Про вищу освіту” в 2015 році введено новий скоректований навчальний план. Тижневе навантаження становить 23 – 25 навчальних годин. Основні принципи побудови навчальних планів спеціальностей та організації навчального процесу будуються на основі Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи. Однак, як і в більшості навчальних закладів, механізми трансферу і накопичення кредитів знаходяться у процесі розробки. Стандартизовано обсяг одного кредиту, від 2015 року для всіх спеціальностей він складає 30 годин, навчальний рік – 60 кредитів. Кредит, на відміну від немедичних спеціальностей, включає більше видів робіт студента – аудиторну роботу, самостійну роботу, виробничу практику, виконання курсових робіт (фармація), підготовку до державної атестації, складання ліцензійних інтегрованих іспитів “Крок – 1” і “Крок – 2”, практично орієнтованого іспиту.

Як видно із табл. 2, навчальне навантаження основних спеціальностей зменшується, незначно зростають години, відведені на вибірковий компонент.

Відбулася уніфікація кількості навчального часу, відведеного на гуманітарну та соціально-економічну підготовку. Для всіх спеціальностей залишилися всього п’ять дисциплін – Українська мова за професійним спрямуванням, Філософія, Іноземна мова, Історія України та Історія української культури. Іноземна мова за професійним спрямуванням була переведена у блок природничо-наукової підготовки. У перелік вибіркових були виведені “Правознавство”, “Основи економічних теорій”, “Соціологія та медична соціологія”.

Зміни, впроваджені МОЗ, стосувалися і

системи оцінювання, а саме закладам освіти було надано право визначати самостійно, за рішенням Вченої ради, форми організації освітнього процесу та контролю з кожної дисципліни (підсумковий, модульний контроль, екзамен, диференційовані заліки, заліки). Однак рекомендовано, що форма підсумкового контролю – екзамен, – доцільна для навчальних дисциплін, що включені у “Крок – 1” і “Крок – 2” та державну атестацію.

Станом на 2016 рік, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 року № 266 “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” змінилася освітня галузь, замість назви “Медицина і Фармація” є галузь знань – 22 – “Охорона здоров’я”. З метою реалізації Постанови було розроблено Стандарти вищої освіти другого (магістерського) рівня підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня “Магістр”. Також було змінено шифри спеціальностей і введено освітні кваліфікації Магістр стоматології (221 Стоматологія), Магістр медицини (222 Медицина), Магістр фармації (226 Фармація), а також 223 Медсестринство, 224 Технології медичної діагностики та лікування, Медична та психологічна реабілітація, 227 Фізична реабілітація.

У 2016 році започатковано нові, більш кардинальні зміни навчальних планів, що ідуть у продовження євроінтеграційних освітніх процесів та дотримання світових стандартів у галузі медичної освіти. Насамперед вони (див. табл. 3) відбулися у гуманітарному циклі. Там для всіх спеціальностей залишилися всього чотири дисципліни – “Українська мова за професійним спрямуванням”, “Філософія”, “Іноземна мова”, “Історія України та української культури”. Частина з дисциплін, що були у цьому циклі, переведені у блок вибіркових дисциплін 2016 р. [7].

Таблиця 2.

**Розподіл навчального навантаження основних спеціальностей медичного університету,
2015 р. [1]**

Назва циклів підготовки	Лікувальна справа 7.12010001	Стоматологія 7.12010005	Фармація 7.120201013
Обов’язковий компонент			
Гуманітарна та соціально-економічна	510	510	510
Природничо-наукова підготовка	2595	1890	2850
Професійна підготовка	7260	5475	3960
Практична підготовка (виробнича практика)	360	765	990
Вибірковий компонент			
Курси за вибором (курси та спеціалізація за вибором – фармація)	435	360	540

**ОСОБЛИВОСТІ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
У МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ**

Таблиця 3.

**Розподіл навчального навантаження основних спеціальностей медичного університету,
2016 р. [7]**

Назва циклів підготовки	Лікувальна справа – 222	Стоматологія 221	Фармація 226
<i>Обов'язковий компонент</i>			
Гуманітарна та соціально-економічна	360	360	360
Природничо-наукова підготовка	2490	1830	2220
Професійна підготовка	7020	5540	3960
Практична підготовка (виробнича практика)	300	630	1800
<i>Вибірковий компонент</i>			
Курси за вибором (курси та спеціалізація за вибором – фармація)	630	570	630

Важливі і нелогічні зміни, з огляду на освітньо-наукову програму “Магістр”, були введені у навчальні плани спеціальності “Фармація”. Цикл природничо-наукової підготовки зменшився на 800 год, а виробнича практика збільшилася майже на 900 годин. Вибірковий компонент на кожному курсі пропонує для вибору студентам від 16 до 26 вибіркових дисциплін серед яких: “Європейський стандарт комп’ютерної грамотності”, “Світова цивілізація”, “Медицина та художня культура”, “Етичні проблеми у медицині”, “Доказова медицина”, “Організаційні основи сімейної медицини”, “Основи трансплантології”, “Клінічна паразитологія та тропічна медицина”, “Організаційні засади паліативної та хоспісної медицини”, “Немедикаментозні методи лікування та реабілітації”.

Важливим напрямом реформування медичної освіти стало впровадження у системі медичної освіти незалежного оцінювання знань та створення відповідного Центру тестування при МОЗ України. Згідно наказу № 251 від 14.08.1998 р. [6] було введено в дію положення про систему ліцензійних інтегрованих іспитів “Крок 1” та “Крок 2”. Іспити проводяться одночасно в усіх закладах освіти, організовуються відповідальними фахівцями Центру та проходять перевірку у закритому комп’ютерному режимі. Таким чином, на зміну державній атестації, тобто державним перевідним і частково державним випускним іспитам, у всіх вищих медичних закладах освіти України запроваджено процедуру і форму ліцензійного інтегрованого та державних іспитів або практично-орієнтованого державного іспиту. Це вивело систему оцінювання якості медичної освіти за межі навчального закладу. “Крок 3”, як завершальна форма незалежного оцінювання проводиться у системі післядипломної медичної освіти. Критерії “склав” / “не склав” були встановлені МОЗ України відповідно

мінімальному показнику успішного складання ліцензійного іспиту “Крок 1” – 65,5%. “Крок 2” – 65,5%. “Крок 3” – 70,5%. Важливо, що Ліцензійний інтегрований іспит можна складати як українською, так і англійською мовами.

Як продовження реформування системи оцінювання і ліцензування медичної освіти в Україні, у 2016 – 1017 н.р. заплановано провести оцінювання стану медичної освіти в Україні у порівнянні з міжнародними стандартами, зокрема тими, що діють у США. Це стосується питання вдосконалення змісту і процедури проведення “Кроку 2” і “Кроку 3” Ліцензійного інтегрованого іспиту. До ліцензійного іспиту “Крок 3. Загальна лікарська підготовка” буде включено субтест з надання допомоги при невідкладних станах, який складатиметься із тестових завдань іспиту USMLE (United States Medical Licensing Examination – “Екзамен з Отримання Медичної Ліцензії Сполучених Штатів Америки”). У травні 2017 року буде проведено “Крок 2” та міжнародне порівняльне дослідження, на якому буде використано американський аналог “Кроку 2” – Екзаменаційний тест з клінічних дисциплін IFOM (International Foundations of Medicine – “Міжнародні основи медицини”), пакет якого розробляє Національна рада медичних екзаменаторів США (NBME – National Board of Medical Examiners). “В Україні тест IFOM адмініструється NBME спільно з Центром тестування при МОЗ України” [2].

Цими заходами МОЗ одночасно реалізує декілька цілей. Із залученням міжнародних експертів отримує достовірні дані про якість медичної освіти в українських університетах, що їх можна використовувати для підвищення показників у світових рейтингах; студенти, які за результатами тестового іспиту IFOM отримують бал, рівний або вищий за прохідний бал американського медичного ліцензійного іспиту

USMLE STEP-2, отримують від NBME сертифікат про складання тесту IFOM, що, за умови складання іспиту англійською, без проблем дозволить їм проходити спеціалізацію у кращих клініках світу; за результатами, які отримали студенти з IFOM Центром тестування буде визначено та оприлюднено рейтинговий список, відповідно до світових стандартів перші 5 % та 10 % отримують відповідний сертифікат; показники тесту МОЗ враховуватиме при визначенні показників ВНЗ.

Висновки. Основні зміни в організації освітнього процесу у медичних університетах України відбувалися під впливом євроінтеграційних змін, вони полягали у стандартизації змісту освіти, навчальних планів, реорганізації навчального процесу та систем оцінювання. Їх спрямованість визначається необхідністю подальшої стандартизації відповідно до світових зразків документів про освіту, освітніх рівнів. Особливості освітніх змін, що відбулися за останні 10 років визначаються умовами функціонування і підпорядкування закладів медичної освіти, майже повній відсутності у їх структурі сучасних клінічних комплексів, тим, що реформування вищої освіти у напрямі її самоорганізації та автономізації лише починається.

1. Лист МОЗ України ректорам вищих медичних (фармацевтичного) навчальних закладів МОЗ України № 08.01-47/7130 від 24.03.2015 р.

2. Лист МОЗ України ректорам вищих медичних навчальних закладів та закладів післядипломної освіти МОЗ України "Роз'яснення стосовно особливостей проведення оцінювання стану медичної освіти

в Україні у порівнянні з міжнародними стандартами" № 01.6/10/1594 від 24.01.2017.

3. Наказ МОЗ України "Про внесення змін до Навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" кваліфікації "лікар" у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальностями "Лікувальна справа", "Педіатрія", Медико-профілактична справа", затвердженого наказом МОЗ від 19.10.2009 №749" № 539 від 08.07.10 р.

4. Наказ МОЗ України "Про внесення змін до Навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" кваліфікації "лікар-стоматолог" у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальностями "Стоматологія", затвердженого наказом МОЗ від 07.12.2009 №929" № 541 від 08.07.10 р.

5. Наказ МОЗ України "Про внесення змін до Навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" кваліфікації "провізор" у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальностями "Фармація", затвердженого наказом МОЗ від 07.12.2009 №749" № 542 від 08.07.10 р.

6. Наказ МОЗ України "Положення Про затвердження Положення про систему ліцензійних інтегрованих іспитів фахівців з вищою освітою напрямів "Медицина" і "Фармація" № 251 від 14.08.98 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_19980814_251.html.

7. Примірний навчальний план підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 "Охорона здоров'я" у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 222 "Медицина", кваліфікації освітньої "Магістр медицини", кваліфікації професійної "Лікар", від 26.07.2016 р.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2017

"Маркіз де Сад стверджував, що людина може пізнати свою суть, лише дійшовши до останньої межі. Для цього нам потрібна вся наша мужність – і лише так ми вчимося чомусь".

*Маркіз де Сад
французький письменник, філософ*

"Мислить той, кому ставлять розумні запитання".

Народна творчість

